

Nr 72.

Av herr **Winberg**, *angående upphävande eller ändring av 10 kap. 14 § strafflagen.*

Redan vid ett föregående tillfälle har jag fäst riksdagens uppmärksamhet på behovet av att ur vår strafflag avlägsna ett stadgande, som den politiska reaktionen lyckades för ett trettiotal år sedan insmuggla därstädes. Jag åsyftar 14 § i 10 kap. strafflagen eller den s. k. munkorgslagen. Nämnda paragraf är säregen därigenom, att den i svensk lag såsom allmän regel infört straff för uppmaning till brott, även när denna icke haft resultat. Tidigare stadgades nämligen straff för en sådan uppmaning endast i fråga om uppror samt krigsartiklarna och i förräderikapitlet, vilket enligt sakens natur och de sakkunniges enhälliga uppfattning blott är tillämpligt vid inträtt eller på sin höjd förestående krigstillstånd. Med andra ord uppmaning i och för sig var i regeln straffbar endast under de exceptionella och — åtminstone borde det vara så — onormala förhållanden för en stat, som krig eller förberedelse för krig eller uppror, d. v. s. inbördes krig, innebär. En paragraf, som gör uppmaning brottslig i fredstid, var alltså även i vår strafflag en högst påfallande företeelse.

Före år 1887 upptog 10 kap. icke någon bestämmelse av det innehåll, som nu återfinnes i dess 14 §. Sagda paragrafnummer innehöll då ungefär samma stadgande, som nu är upptaget å kapitlets 15 §. Genom proposition till 1887 års riksdag föreslogs emellertid den nyheten i vår strafflagstiftning, att man skulle med straff belägga offentlig uppmaning till våld å person och egendom, och stadgandet härom föreslogs intaget i 14 §, samtidigt med att omnumrering ägde rum ifråga om efterföljande paragrafer, Förslaget härom antogs av riksdagen och upphöjdes till lag den 28 oktober 1887. Detta var upprinnelsen till ifrågavarande, illa beryktade och förhatliga straffbestämmelser.

Vid 1889 års riksdag återkom regeringen med förslag till ytterligare ändring av paragrafen i syfte att utvidga straffbarheten även till uppmaning till andra brott och uppmaning, som kunde föranleda ohörsamhet mot lag eller laga myndighet eller åtgärd, som innebure hot mot samhällsordningen eller fara för dess bestånd. Vid förslagets framläggande yttrade justitieministern Örbom till protokollet:

»Den nuvarande straffbestämmelsen i denna paragraf avser endast uppmaning till våld å person eller egendom. Giltiga skäl synas dock saknas, varför icke även uppmaning till andra brott såsom hemfridsbrott — — — bör medföra straff. — — — Jag har därför trott, att ifrågavarande stadgande bör utvidgas, så att det kommer att gälla om uppmaning till brott av vad slag som helst, som enligt allmän lag är straffbart. — — —

Vidare har till paragrafen tillagts ett nytt moment, innehållande straffbestämmelser för den, som i andra fall eller hänseenden än nyss äro omförmälda, på förenämnda offentliga sätt söker förleda till ohörsamhet emot lag eller laga myndighet eller eljest uppviglar till åtgärd, som innebär hot mot samhällsordningen eller fara för dess bestånd. Avfattningen av detta stadgande torde med önskvärd tydlighet utmärka, att detsamma icke avser att lägga hinder i vägen för den sansade granskningen och kritiken av samhällsförhållandena, lagarna och myndigheternas beslut eller yrkandet på reformer i ena eller andra avseendet. Meningen med stadgandet är att genom straffhot förebygga sådana falska, vrängda och våldsamma framställningar, vilka syfta att hos den oerfarna, okunniga och lättleda mängden väcka eller underblåsa en mot samhällsordningen eller andra samhällslager fientlig sinnesstämning, ägnad att framkalla våldsgärningar och andra förbrytelser. — — —

Den inskränkning i yttrandefriheten, stadgandet skulle medföra, lärer därför icke kunna sägas gå längre, än nödigt är. Behovet av ett dylikt stadgande torde till fullo ådagaläggas av allmänt kända sakförhållanden och särskilt av det sätt, varpå den s. k. socialdemokratiska agitationen enligt därom av vederbörande myndigheter meddelade uppgifter i vårt land bedrivs.»

Märk det klara klasshatet, som präglar varje ord av den förbenade byråkraten och därigenom påtrycker hela lagen från början en klasslags förhatliga stämpel.

I yttersta hast behandlades den sålunda tillyxade klasslagen i högsta domstolen redan 2 dagar senare, den 29 april 1889, och lämnades av denna utan anmärkning. Endast ytterligare 2 dagar därefter behandlades saken slutgiltigt den 1 maj av statsrådet enligt ett längre protokoll.

Den nuvarande regeringen borde skriva sig till minnes, att lagen speciellt motiveras med hänvisning till den dåvarande socialdemokratiska partistyrrelsens sätt att driva »agitationer, ägnade att framkalla stämningar, som, om de lämnas att obehindrat utveckla sig, möjligen kunna leda till våldshandlingar och andra brott». Såsom särskilt farlig och väl motiverande lagen hänvisas till den just då avhållna konstituerande socialdemokratiska partikongressen, vilken tydligen våldsamt skrämt upp vederbörande och givit orsaken till lagens framläggande.

Lagutskottet tillstyrkte i sitt utlåtande nr 56 lagens antagande.

Förslaget mötte emellertid skarpt motstånd från andra kammaren, och denna kammare avlog propositionen och antog i stället ett reservationsvis framfört ändringsförslag i moderatare form. Dock med mycken knapp majoritet, under det en stark minoritet röstade för rent avslag.

Efter sammanjämkningar mellan de båda kamrarnas beslut på det sätt, att första kammaren, som naturligtvis ursprungligen bifallit propositionen, slutligen även biträdde andra kammarens beslut, erhöll 14 § ett innehåll av följande lydelse:

»Var som, muntligen inför menighet eller folksamling, eller i skrift, den han utspritt eller utsprida låtit, uppmanar till våld å person eller egen-

dom, eller till annat brott, varå straff efter denna lag följa kan, varde där ej uppmaningen särskilt med straff belagd är dömd till böter eller fängelse.

Där någon i andra fall, än här sagda äro, muntligen inför menighet eller folkmängd, eller i skrift, den han utsprikt eller utsprida låtit, söker förleda till ohörsamhet mot lag eller laga myndighet; straffes ock efter ty i 1 mom. sägs.»

Under debatten ägnade särskilt i andra kammaren en hel del bemärkta män lagförslaget en mördande kritik, och särskilt är det påfallande, vilken klar hållning det gamla lantmannapartiets hövdingar intogo, varav här anføres några typiska yttranden:

Carl Ifvarsson: »Det finnes nog lojala medborgare, som ville uttala sina olika åsikter och göra det i välvillig mening, men som skulle kunna beskylas för att tala i farlig riktning, ty icke alltid väljer man sina ord så noga, att man icke möjligen skulle kunna åtkommas med tillhjälp av denna lag, många andra omständigheter att förtiga.»

Han vidrörde även:

»— — — den fara som kan uppstå i följd av den kvävda yttrandefriheten i allmänhet, något som sannolikt är det värsta av allt.»

Med Carl Ifvarson instämde en lång rad lantmän.

Herr Carl Herslow: »Har regeringen då icke redan nu, något medel i sin hand? Stå myndigheterna alldeles rädlösa gent emot dessa agitatorer? Äro de icke i stånd att få bukt på dem, om denna lag ej heller blir antagen? Det tyckes icke så. Dessa 'uppviglare', hava de icke suttit i fängelse allihop, herrar Palm och Lennstrand och Lyngholm och Danielsson o. s. v., är det någon enda av dessa herrar, som icke redan varit fast? Detta om yttrandefriheten. Och den mycket omtalade församlingsfriheten? Socialisterna skulle hava ett sammanträde i söndags, som var utlyst vid Lill-Jans, men överståthållarämbetet förbjöd mötet samt hindrade genom polismyndigheten dess hållande . . .

Det gäller om alla jäsnings- och kokningsprocesser i den andliga som i den materiella världen: låt dem hava tillgång till den fria, friska luften, sätt icke locket på, skruva åtminstone icke locket, ty då kan man flyga i luften.»

Herr Waldenström från Gävle: »Min livliga övrrtygelse är, att en sådan lag som denna skall komma att göra mycken skada. Om den icke blir tillämpad, skall den hos folket slappa rättsmedvetandet och aktningen för lagens auktoritet i allmänhet. Blir den däremot tillämpad, i synnerhet om det sker med mannamån, så skall den å ena sidan föröka jäsningen och bitterheten bland folket, å andra sidan — och det betraktar jag som det farligaste — förhindra reformerandet av de sociala missförhållanden, som justitieministern själv förklarar vara orsaken till den socialdemokratiska rörelsen. Ty man skall alltid gent emot varje än så rättmättiga anspråk säga: 'Vi kunna icke giva efter, såsom sakerna nu stå, medan det skulle kunna se ut som något erkännade av, att jäsningen vore berättigad'. På detta sätt skall man komma

att gå med på repressiva åtgärder undan för undan i stället för att med öppna ögon genomföra nödvändiga sociala reformer».

Lyttkens (från Halland): Man såg redan vid början av den agitation, som föregick det nya statsskickets införande, tillstymmelse till förföljelse mot dem, som omfattade de nya idéerna rörande vår representation, ja, att de, som stodo under de då maktägandes kommando, verkligen till och med blevo förföljda. Vad skulle det då icke blivit fallet, om en sådan lag som denna funnits? Huru många av våra ädlaste män, vilkas minne skall leva långt efter det att vi äro glömda, skulle då icke suttit på de anklagades bänk, kanske till och med kommit i häkte. Jag tror, att under sådana förhållanden det är ytterst farligt att antaga en dylik lag, ty sådana tider kunna ju ännu en gång komma — — —.»

I själva verket hade lagen aldrig kunna genomdrivas annat än med hjälp av de ryktbara 22 på Stockholmsbänken. Även under dåvarande undantagsförhållanden antogs den blott i väsentligt moderatere form, än regeringen hade föreslagit, och blott med 7 rösters majoritet: 109 mot 102.

Den allmänna motvilja denna lag väckte borde, tycker man, åtminstone ha förskonat svenska folket från varje fortsättning i den inslagna riktningen. Men tullbördan fortfor att växa, militärbördan fortfor att växa, och därmed växte de maktägandes dåliga samvete. Det mest bedrövande är emellertid, att det blev vår första liberala regering som genomdrev lagens skärpning, Så tillkom också denna skärpning alldeles som den ursprungliga lagen under säregna förhållande. Det var typiskt nog krigsministern i den Staaffska ministären som med avgångshot jämte första kammaren genomdrev det nya lagförslaget och herr Staaff ansåg sig tvungen framlägga det för att ej förstöra alla möjligheter för sitt rösträttsförslag. Hos liberala samlingspartiet väckte förslaget dock så stor motvilja, att partiet faktiskt beslöt rösta däremot. Men så inträdde den första stora konflikten mellan statsminister Staaff och kungamakten — det gällde ministärens yrkan att få vädja till folket genom upplösning av andra kammaren — och för att därvid stärka regeringens ställning lät samlingspartiet locka sig att svälja lagen. 10 kap. 14 § strafflagen fick alltså sin nuvarande lydelse.

Medelst dessa lagändringar gjordes först och främst stadgandena obestämbara och därför vidsträcktare i sin straffande räckvidd. Vida färre misslagliga yttranden än förr kunde slippa genom maskerna i lagens nät. Samtidigt blev lagen ovissare till sin mening och svårare att tolka. Det blev för menige man allt vanskligare att avgöra, huruvida ett yttrande var brottsligt eller ej, och myndigheterna kunde godtyckligare än förr låta den ene drabbas av strängt straff och den andre alldeles löpa, ehuru de båda yttrat sig på ett sätt, som varit helt likartat, ja kanske på pricken detsamma. Med andra ord: rättssäkerheten var märkbart och kännbart förringad.

Samtidigt infördes genom lagändringarna av 1906 straffarbete såsom straff för politiska brott och det till en så stor utsträckning, att i vidrigaste fall fyra års straffarbete kunde ådömas. Straffmaximum hade alltså i ett slag

fyradubblats, och denna höjning av straffmaximum har naturligtvis utövat stark inverkan på straffmätningen i övrigt. Det är onekligen raskt marscherat: år 1888 var uppmaning till brott straffbar blott i sällsynta undantagsfall, år 1906 var sådan uppmaning straffbar över lag och det med ända till 4 års straffarbete. Det må emellertid märkas, att straffen för uppmaning till mord, stöld, förfalskning och dylikt i verkligheten blott följt med för sällskapets skull. De spela mycket obetydlig roll i höga vederbörandes motiveringar. Nej, man erkänner fullt tydligt, att det är de politiska brotten — eller så kallade brotten — man vill åt. År 1889 gällde det socialisterna, år 1906 var det anarkisterna eller ungsocialisterna, med vilka man skrämdes.

Det är klart för var och en, att politiska brott utgöra en kategori för sig. De ha ej liksom andra brott framfötts av ett fördärvat eller av naturen lågt sinnelag eller utgjort tillfälliga utslag av karaktärssvaghet, själviskhet eller skadelusta. De ha framgått av övertygelse. De ha utförts för att tjäna en sak, en idé, de ha ofta direkt framsprungit ur en osjälvisk hängivenhet, större än den genomsnittliga. Man kan alltså omöjligen jämföra dem med andra brott, man måste anse dem för antingen bättre eller värre, allt efter den uppfattning man har, om en självständig övertygelse är något gott eller ej. Det svenska samhället har mer och mer röjt tendenser att anse dem värre. Det synes mer och mer böjt att anse *självständig övertygelse* som något förskräckande ont och vådligt. Men ett samhälle, som dömer från sådana utgångspunkter, dömer också på samma gång sig självt och sin s. k. rättsordning. Det är fullt riktigt vad en reservant inom lagutskottet anförde vid behandling av denna fråga 1917, då han bl. a. anförde följande:

» — — På detta sätt har svenska folket, trots grundlagar och gamla traditioner, allt mer lyckliggjorts med en poliskultur, i stället för ett fortgående mot det drömda demokratiska samhällsskicket. Varje ord, oangenämt för makten och konservatismen, måste vägas på guldvikt, bönhaseriet mot uttryckssätten i kritiken har blivit en viktig samhällsangelägenhet och under förevändningen att hålla lagarna i helgd undertryckes opinionsbildningen mot alla dåliga författningar och murkna institutioner, vilkas upprätthållande blivit denna munkorgslagstiftnings verkliga uppgift. De många profetior från 1889 hava gått i uppfyllelse. Waldenströms från Gävle övertygelse, att lagen skulle komma att göra mycken skada, har besannat sig och Carl Ifvarssons erinran att 'icke alltid väljer man sina ord så noga, att man icke möjligen skulle kunna åtkommas med tillhjälp av denna lag, många andra omständigheter att förtiga' vitsordas ymnigt genom åklagaremyndigheters och justitieministrars tjänsten i lagens tillämpande. — — — »

Det är en nog så belysande bild av såväl den rättsliga som politiska utvecklingen här i landet man får, genom att följa denna fråga från 1887 till nu. Vid förstnämnda tidpunkt var, såsom förut visats, stora grupper av annars rätt så konservativa politici av den bestämda uppfattningen, att lagen i fråga var obehövlig, skulle komma att verka skadligt, samt komma att

utgöra en skamfläck för svensk lagstiftning. Icke förty kom den till stånd i panikens tecken och genom en ren överrumpling.

När sedan det liberala partiets ledande män 1906 lånade sig till en sådan handling, som att ytterligare skärpa ifrågavarande lagbestämmelser, så är detta endast ett bevis för, hur snart man på borgerligt håll glömmer sin annars proklamerade ståndpunkt såsom bärare av de egentliga rättsprinciperna och motståndare till varje åsiktsförtryck genom maktmedel. Man kan säga, att framläggandet av förslag om förut gällande lagbestämmelsers skärpande var det pris, för vilket den då till den politiska maktens tinnar uppstigande svenska liberalismen ville köpa den svenska reaktionens överseende och stöd. Priset betalades, men vilka varaktiga vinster affären inbringade, det kan man nu avläsa, genom att räkna det liberala partiets representation i den s. k. folkvalda kammaren.

Trots detta liberalernas ynkliga uppträdande i detta som i en hel del andra fall, har detta som bekant icke hindrat, att de varit och allt fortfarande äro socialdemokraternas säkraste vänner och varmaste beundrare.

Om man emellertid med mycket stor självövertvinnelse kan finna förklaring till både den lagstiftning, som på detta område kom till stånd 1889, samt den 1906 tillkomna skärpningen, genom hänvisning till, att det vid dessa tider alltfört var högern som behärskade det politiska livet här i landet, så finnes ingen som helst rimlig förklaring till, att denna lagparagraf, utdömd redan från början inte bara av den allmänna folkopinionen utan jämväl motarbetad från konservativt håll, allt fortfarande har gällande kraft, trots allt tal om demokratiskt genombrott och att svenska folket numera skulle vara herre i eget hus.

Nu borde man från s. k. demokratiskt håll vara angelägen om, att ur den svenska lagstiftningen utrensa sådana missfoster som här avhandlade lagparagraf, och att allvarliga ansatser under senare åren icke förekommit härtill från nämnda håll måste väl förklaras därmed, att man haft så många andra frågor att syssla med, att man glömt denna.

Det kan emellertid nu vara på tiden att pröva våra dagars demokrati och framför allt våra socialdemokrater för att se, huruvida det ofta upprepade talet om demokrati och kamp mot reaktionens försök att genom mer eller mindre uppenbara klasslagar hämma all vidare utveckling, är så pass allvarligt menat, att det håller inför en sådan frågas behandling som denna.

Studerar man denna lags verkningar från dess tillkomst intill nu, så skall man finna vilket ofantligt antal offer den krävt under tiden till ingen som helst nytta. Man skall inte heller söka trösta sig med, att lagens verkningar numera äro av skäligen liten praktisk betydelse. Tvärtom har det visat sig, att man just på allra senaste tiden börjat en straffskärpnings renässans, som t. o. m. väckt uppmärksamhet i den konservativa pressen. Sålunda dömde Stockholms rådhusrätt för några månader sedan ansvarige utgivaren för tidningen Stormklockan till 6 månaders fängelse för ett uttalande, som förekommit i nämnda tidning.

Då jag för min del anser, att lagen ifråga endast är ett verktyg i den härskande klassens hand, avsett att undertrycka för dem obehagliga menings- och åsiktsyttringar och sålunda tjäna rent reaktionära syften, och då jag vidare finner det vara ofrånkomligt för alla dem, som säga sig representera demokratin och därmed också en friare uppfattning och tidigare varit med att utdöma denna lag, att nu bidra till dess avskaffande, skulle jag ju ha full rätt att utgå ifrån, att man på den sidan skall utan meningsskiljaktighet också komma att biträda ett sådant yrkande.

Om jag det oaktat icke kan vara fullt på det klara med att så kommer att ske, så beror detta huvudsakligast därpå, att man under senare tiden fått så många bevis för, att även den sig s. k. demokratin numera kan låna sig till mycket, som tidigare ansetts fullkomligt oförenligt med dess ställning och uppgift.

Naturligtvis kommer icke en eventuell fortsatt tillämpning av ifrågavarande lagparagraf att kunna nämnvärt hämma utvecklingen och sålunda icke heller arbetareklassens kamp mot bestående orättvisor och klasskillnad i allmänhet, men det synes mig vara en skam för de nu maktägande, ifall dessa för att kunna hålla sin ställning skola behöva lita sig till dylika, av den allmänna opinionen redan utdömda medel. Detta förbättrar ingalunda deras utsikter, men det skärper onödigt kampen och bringar en massa enskilda personer i fängelset för handlingar, vilka i och för sig icke kunna anses brottsliga, utan i stället kanske vid nyktrare bedömande måste karaktäriseras som en legitim kamp för inte bara legitima utan rent av höga ideal.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen måtte antaga följande förslag till lag om upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen.

Lag om upphävande av 10 kap. 14 § strafflagen.

Härigenom förordnas, att 10 kap. 14 § strafflagen skall upphöra att gälla.

Denna lag träder i kraft genast efter utfärdandet.

Skulle detta yrkande ej bifallas, hemställes alternativt,

att riksdagen måtte besluta återställa 10 kap. 14 § strafflagen till det innehåll, denna paragraf hade före 1906 års ändring av densamma.

Stockholm den 21 januari 1925.

C. Winberg.

